

LANDAJUELA, Anton, VII.

Mezak, jaupak.

Katoliku aundien errian igande ta jaietan jaupak utsik barik. Eta mezaratu ezker, illik ziran gudarien aldez otoi egitea galerazorik, gogorrez artu eban, jaupa entzuten egoan nagusietariko batek, otoian izan zan apa katigua. Ordu areiktako gauzak olantxe izan ziran. Jaupara, jaupa entzutera naitaez eroaten ginduezan, da norberaren lagun urrekoeen alde otoi egiten ez itxi. Ia lau illabete andi luzeetan olantxe izan gintzazan.

Egunak ondoegi eztakidazanarren, onan zirala uste dot. Dagonillaren 28(?), italiarrak Santoña-Dueso-ratu ziran Irailaren 7an aldendu ziran.

Amalau suizkillistu ebezan Urrillaren amabostez.

Urrillaren 15-ean il ebezanak baiño aurrerago, galiziarra il eben espāñar ikurrinpean, eta gero batean Egidazu, Meabe goi salteko nagusia.

Bigarren onen eriotzak artegatu ginduzen, onen eskuak batuz odolez orbanduak zirala usterik, eta gureak garbirik, beingo baten baretu gintzazan geienok.

Urriaren 14gn gauaz 14-k izan eben deia, 15gn goizean ilteko Erramon Azkue-k, Euskal Gudarosteko buru nagusiak, Ibarbia, Zabala, Markaida, Otamendi....Onein eriotzak azurmunetan be, miñik andiena egin euskun. Nork uste alako bat? Arrezkero egunak arrankura andikoak genduzan.

Eriotzarako epaitua izan zanaren anai batek, berak ezkeindu eban bere burua anaia il ezegian, ezkondua ta umeen aita zalakotz edo. Jazo zanaren barririk estakit.

Egun birik bateko arratsalde, ordu beteko astinaldia lurrai emoteko edo, baratzerata ataretzen

ginduezan. Ordu osoa ilketari ekin, edo ta ez ekin, urrengo egunean len lez, bardin-bardin gengoan.

Barrurantz egiten gengozanean, bear eban lez eze-bala egin eta narrua illundu arteko idizilkadak irabazi ebazan galiziar batek Bilbo-ra ekarriz gero Derion il ebenak.

Gaur egungo askorentzat umekeriak, aurkerak, iñosentekeriak tutuluskeriak daitekez. Dakitan obeto idazten ba nenki, izango neuka gatz eta piperrik gozoto dagidan, eta jakin ezak dakidana azaltzera beartzen nau.

Dueso-tik urrun eztiran tokien batzuetan lagun pillak itxirik, nonbaiterako bidean jarri ginduezan. Arrots-errian bein betirako eriotzara jausirik Azkue, Markiegi, Ibarbia, Zabala, Markaida, Otamendi ta besterik be. Amalau ildakoak emen:

EAJ alderdiko	2
EAJ Gudarosteko	2
ELA-ko	2
Errepublikano	2
Sozialista	2
Kumunista	2
CNT-ko	2

Eizta ona bai zan, eraiketa ohea zan. Danak egozan ixilik, azkeneko orduetan ben ta gizonki. Agur biozkorrez gero arte.

Aitaturik dodazan il ziranen ondoan beste berrogetak arnas eta odol barik itxirik, non da noiz eta nolan amaituko genduan nekebidea ezgenkialarik, Santoñako itsasertzean gagoz, urrilla edo, azilla da. Esiturik gaukiez, arrañen jaki izango ote gara?

Agindu barrien zai alan gengoza, begiak beteko negarretan ama euskaldun bi urreratu jakuzan, norako bidea artzera goiazan jakin guraz. Gure erantzuna jasoteko astirik eztabe izan, arrapalo tajuzko begirakada ta, surpeko bizar zitaldun txankerreak axatu ebazan da, auek lako itz zatarrez:

“Aldendu zaiteze ama ezkongaien alabok, okotzpeko bularrok lurraraño jatsirik ikustea nai ez paduzue”.

Lau begiak lau iturri ebenik aldendu ziran, zotinka, burua eskuartean arturik.

Ordua etorririk, uraren azalean kulunka baketsuan diñardun Serna itxasontzira garoadiez 500dik gora gudai eriotzaren ezaugarriarik garratzena aurpegian daroagunok. Ontziaren sakon-sakonean aurkitzen gara, nolan edo alan bakoitza beren eran.

Itxasoa bare-bare dago, geldirik goiazan ala ibilian gabtizan, ezin igarri dogu, goiko olan tartean aizea sartu eitean zuloa iriki euskun artean, Deusto-ko zubi-besoa ongi etorria egiten agertu zan arte.

Bilbo-n gengozan iñon ez toki onik ilteko, baiña obe da norberaren lurrean bi aldiz il, arrotzerrian baten baño.

Eguzkia, eguneroko ekiñari ekiñik, eta indarra galdurik, beraren amagana lo-egitera joanik dago, indar barriz ornitzera. Ortzietako argiaren dizdirarik ezta iñon agiri.

Udaletxeko erreka ertzean ezegoan adiskide geieirik. Zabalbideko aldapan gora bai oster, etozan senar, senargai, neba ta anaiai, ixileko ongi etorria egitera, gosez begiak sakondurik eta zorrien aginkadak eta eztenkadak josirik etozenai.

Larrinaga-n gagoz, illunabarra etorrian diardu, bi-zi-leku barri onen orma barruarte illuna ta zikiña, gure poza, barriz, andi-andia da.

Geiagotan bein bere alkar ez-genduala ikusiko uste genduan lagun zar eta adiskide kutunak, uste-gabeen besarkatzeko zori a izan dogu, zori baiko-rra biotzez basarkatzerakoa.

Illundu lako dago gauaren baltza, azken atsetan diardu egunaren argiak.

Txarritokia lako lekuan alkarren ganean lo, edo gaua emoteko berrogetalau lagun gintzazan, eta bart gaueko aparti ziztriña egin genduan ezker, nire ortzak eta agiñak zeri edo ari ekin guraz ziralarik, ai nire poza! saguek aoan erabilitako ogi-koskorak aurkitu nebazan, baraua austeko koxkor egokiak.

Lenengo gaua igazirik joan zan egun barriari lekua eginik, eta emen egozan errikide danak besarkatzeko astirik ezean, Gondra ta G. Zuazo-rentzat, E. Ibarrondo ta Tomas Gorostiaga-rentzat ziran.

Iru-lau illabeteko bizar baltz kirrua neukan, Urkiola-ko Andoni deuna bizerraz ikertu gaberik ez kentzeko asmoz, baiña bizar eta ule aguro zuritu ninduen.

Ogi-gosez eta barri-egarriz etorri ba nintzan, barriz eta albiste txarrez eta gaiztoz ondo ornidu ninduen: Timoteo Atutxa, seme-alaba gazteen aita, biotz-lupudun erritarrak gaitik il ebela.

Areatza-ko Meltxor Larrinoa eta Dima-ko Atutxa-k ordainbide bardiña izan eben. Artea-ko Pedro Abaskal-entzat bere, eriotza, emen gengozean izan zan, onena. Zeru goitan izan bitez.

Giltzape ontako askatasuna, Dueso-koa baiño nasaigo zan. Gauetako orduetan geure tokia geunkan, egunezkoetan, oster, alkarregaz emoten genduazan ara eta ona eta, batetik bestera, amai-ka txutxu-mutxu garratzez urrun eta gaitz ikusten genduanaren askatasunaren begira, Derio-ko illerria begi ta beti gogoan gendularik. Geure buruari geu gintzazan lor txarra emoten geuntzanak, eguneroko lorraren gazi mingotza. Eta gauean bakoi-tza txokoratzean eta agur egitean, gaurko ikusirik dogu, biarko Jaunak esango. Azkenez ete gagoz alkarregaz? Lo-koloskara giñoiazan.

Gelan lagun doguzan Primitibo Solaguren eta Juan Ormaetxe, Sukarrieta-n eta Ibaizabal-en guda sailletan buru izandako bide deia izan eben. Gaua zan, eta ordu artako deia zertzaz izan leiten zuzpertz eziñik doakiguz eta datorkiguz bat besteren atzetik orduak, izerdi larriak argi egiten euskula bekoki ta lokietan belaunak dardar doguz, arnas artzeko indarrik eztogu, norako bidea eroen jakin-miñez.

Emen azaltzen dotan au gabonillaren amargarren gauaz gertatzen da, eta egunak aintzin zurrumurrua zan, gudari gorriak eta eperdi baltzen artean trukea izango zala. Zerbait amets ez ziran sortuko gure bu-ruetan! Unerik laburrean egin genduan ametsezko ibillaldi au; espetxe laga, Derioko illerria betirako atzea emonik bertanbera itxi eta Francotarren ar-tetik urrundurik nonbaiten bizi. Sudur eta belarri zuloetan arrak egingo ete jakuzan bere, nabaitzen genduan. Eta ametsezka gengozeanean, emen non datorkuzan Durangoar biak arpegian poz-ikurri da eskuan bata besteari igurtzika. Españarren eskueta-tik Españan leporatu eutsien eriotz-epaia arindurik datoz. Askatuak izan dira eriotzaren lokarrietatik, biziko diran aldirako kateen menpeko ta doakebeak egin dabez da. Gure zenbait amets oraindik ez ziran loratu, biotz nasaigarria izanik bere, Durangoar bien arnas artze barria.

Illabete ontako 12gn usai txarreko aizeak puz da-gizka, kirioak artega doguz, egunaren argia illik dago.

13gn illuntze baltzean, azilla ziur askorik, aize ne-gargarritzkoa bere bideetan dabilkigu, lendik medar doguzan indarrak kili-kolotu naiaz.

14gn gauaren illuna oso baltza gertatzen jaku, erio-tzea gosez dabilkigu ta. Atzapar luzeak eta atzazkal makurrak aterik ate diardue gizon biziaren aragia-ren billa, jaki gozoaren lorratzetatik jarraituz. Koi-perik bageko ateen morrolluek atzerakada dagie burdin otsez, eta barrenean diranak belarriak adi jarri-rik, norentzat izango ete dan deia, dardar da-gie. Batzuek an, da bestetzuek emen aurkitu dabez bear izan dabezanak, eta ao-lazkerizko berba ga-rrantz eta bultzaka azken gauari agur egitera da-roez.

Kristo gurutzatuaren aurrean, osasunik onenean, eriotzaren besarkadaren azi diranak 7 dira, urka-mendirako. Derioko illerrian aurkitu dabez en-parauak zubia, bizi ontatik betikotasunera joango diran bidea Barrondo tar Imanol bigarren taldean izan da.

15gn eguneko argi-izpi goiztarrak, oraindik lo-ka-bietan gengozealarik, eriotzagaz borrokarik gogo-renean egoan gizon doakabearen ai! garratza ze-torkigun entzumenera. Barru-barrutik zetorkion ai! mingotzak, ezeukan bigarren airik. Bakarra zan eta, zer gertatu ete zan ba? Ezer eztatigu, geroak esango dausku, eta ona emen geroak diñozkuna.

Urkamendian izan zana-
ri sama-azurra estuten izan
dautsan urkagallua apurtu
zan, eta erdi-illik egoan gai-
xoa kendu eben toki artatik,
aldamenean zan osagilleak
indarrez barriztatzen eta or-
nitzen ari da, arnasaren jabe
dan errukagarria, tramakulu
ikaragarria tajututen daben
artean. Tramakulu barriz-
tatua barrien barriz lengo
lekuan jarri ondoren, ara
daroaie, len menperatu ba-
geko gizasemea, eldu dautso
barrirorik, estutu samaazu-
rra eta, gorpukondar biurtu.
Emen amaitu ziran lur one-
tako gizasemearen lanak.
Ezta asetu urkamendia, ega-
rriz da, odola nai dau.

42 eriotzeratuen artean zan
baita be, Dueson gelakide ne-
ban galdakar Ormaetxea-tar
Ander. Etzan elizkoia, kristau
otza zan. Eriotza aurrez aurre
ikustean baiña, eriotza beste-
rik ez gogoan. Jaungoiko zale
ta biozdun il zan, beragaz zi-
renak indarrez barrizten eta
pozaz ornitzen. Gabonillaren
14tik 15erako gauean izan
zan. Ume txiki biren aita eta
emazte gaztearen senarra zan
gure Ander, Goian Bego.

Arteko izan zan Larraña-
ga, eibartarra au, eta beragaz joan ziranak baño zori
obeko, ala txarrago (?) izan zan gaitz jat asmatzen
Larrañaga au, ba, ilteko deiaren begira gaua igaro-
rik, goizean barriz gelaratu jakun itxura larrian, gau
luzearen bigaramon goizean. Gizon biotz oneko,
biotzbera zan gizonen bat ba zala bere biziaz ardu-
ratzen zala ta, larritasuna ta poza, biak ebilkiozan
dantza nastuan. Berak uste eban laguntzarik ezeu-
kan, eta bere lengusua zan Sarasketaren ondotoxan
eguna igarotzean, eta gaua etorri zanean, borreroen
deiak jo eban belarrian. Oraingo ontan betirako
joan zan, egunezko orduetan milla ezbear eta estual-
di adierazorik.

Zelako adorez joaten ziran

Sinistu eziña ba da de, egia gordin eta biribilla,
onan zan: Ba ziran banaka batzuk umeari, emaz-
teari, amai diadarka ta deika, betik gorañoiko dar-
dar-ikaraz eta negarrez izaten ziranak. Geienek
batzuek, oster, bekokia goituz, begirtarteargi,
ezpanetan irri-ar, bizarra mozturik eta soñekorik
onena jantzirik ezteguen batera joyazala esan ei-
kean, Euskadiri Gora ta Gora.

17gn gauaraño eldu gara, Egunezko jostaketak,
alkarri adar joteak, eta itxaropen gaizto ta onak,
gauaren etorrerak zapuztu dauskuz.

Bakoitza beraren tokietara baturik gagoz. Txutxumutxuak eta keñuak nabaitzen doguz zori txararren usainaz nasturik.

Betik gorako luzea ta andia Jose Elorriaga, gure nagusien geletatik etorrída eta, eta...eta.... albis-te txarrak diranean bein bere utsik egiten eztauana dogu. Datorren bakoitzean beraren begietara begirazten jartzen gara, danok. Geienok somatzen dogu, izan daikegun zori txarrena. Matazaria askatuz doakio, amuak ba daki nor izango dauan gau arteko arraiña.

Egunak eta egunak lenagotik erabagi genduan, ilteko zana baraurik, jakin arazo barik ez eukiteko deia izango eban ordu arte. Zelan baña, non eta nork alkartu indarrrik naiko, lagunari esateko aiña: «adiskide, eriotza deika dok, ago gerturik, emen izango dozak eta, saierreak ito eske».

Errioxarra ta koronela zan Azkarate, berarentzat janeziñak ziran tilliztaz gosea baretuten eustana Dueso-n, eta beingo batean bere billa etorriko zirala esan eustana, Santos Andini Elozegi.

Azkarate au etzan zarra, irurogeinbat urtetakoa edo izango zan, baiña soin nekatua irudian.

Lotarako kabitxoá egiteari emonik egoan, da noizean bein aulan iñoan: «Zer izan leitekean ezta-
kit, baiña, susmo txarrak dotaz gau ontan». Eta Andinik lepoan jorik dirautsan. «Adiskide maite. Etzaitu odolak saltzen, ondo dabilkizu. Gau ontako aukeratua izan zara eta gerturik egon zaite billa datozkisunerako».

Gizon errukarriak begiak al ebazan beste zabal-
durik, barri gaizto ta txarra omen eutsanari begi-
ratzen eutsan arnasa zurrutada saka lez iruntsirik,
giozontasunaren sentzuna galdu barik. Soñekoak
kendu bagerik etzun zan azkanengoz gerturiko abi
gogorraren ganera.

Bere gelakideak, danok etzan gintzazan, da, atearen
morrolluaren kirrizkadaren begira gengozalarik,
betirako joango zana bira izan zan, gure goibelta-
suna ikustean indarrez bete ta sendotzen alegindu
zana, bere burua baiño makurtuagoak zirudielako
gureak.

Eskerrak anitz aldiz emon euskuzan euskaldun da Euskalerriari ain gizonki ta aintzakotzat artu genduelako lenen egunetik azken ordu-rarte. Euzkadi oni buruz, samin bat eroan eban beragaz; lenagotik eta sakonago, Euskalerri au ezagutu eza zan.

Ordulariaren besoak gau-erdiko amabietan dagoz. Ixiltasunaren ixil-unea oin-otsez urratu da.

Izkillotuko daben gizonaren billa datozan saie-reen izkia ezta motela, jan-edana ondo egiñak dirudie. Gure atearrean gelditu dira.

Giltza zuloan sarturik eta bira bi atzerantz emonik, iriki eta dei dagie Azkarate-ri, gertu daitela esanez, joan bear ebala ta. Bi ordu lenagotik gerturik egoan Azkarate. Jagi zan, gelakide danentzat besarkada maitekor eta gartsuena Andini-ri emonik, txairo eta biotzdun doakigu otsoen erdian.

Egun batzuetan bakea dogu, baiña bakearen izpirik iñork irakatsi eztauskulako edo, praka es-tutan gabiltz, lo nasai egiten eztogula.

Begi bat Derio-rantz, besteak Prantzia-rantz, alderdi biok ikusten doguz, 800 baiño geiago gara epairik estunenarenpekoak.

Bi alderdietan agintari, gorri ta zuriak, ezker eta eskumakoak gudari atzipetuen arteko trukea egiteko, ortan diardue, eta bitartean trukatzea etorriko dan arte, edo ta etorriko eztan arte, gure larri-estuak azkenik ez. Ez tximeldu ez igartu eztira egiten-da.

Gorrien menpean diranentatik, gorrien oin-pean baliran lez guzur-muzurrez ito gura gaitue, an ba, gosea ta egarria, gaixoa ta ezinbizia oi dira nagusi jaunak.

Baiña nik neurekautan, eta egitan, au diñot: leza-zulorik sakon da baltzenean, arripean bizi gurago dot, suge, kunkun eta sierpetartean, lugartzak be arteko izanik, Jaungoikoaren orde-zko dirala diñoskuenakaz baiño.

(Jarraituko da)

